

Peteris Altenbergas ir „kavinės literatūra“

J u l d i t a N A G L I U V I E N Ė
Šiaulių universitetas

Pagrindinės sąvokos: „kavinės literatūra“, ekstraktas, eskizas, Amžių sandūra, *fin de siècle*, feljetonas, aforizmas, anekdotas, eilėraštis proza, impresionistinė miniatiūra, karnavališkumas.

Viename feljetone, nukreiptame prieš Vienos kavinės literatus, Emilis Szittyta piktinasi, esą Altenbergo įtaka literatūriniam Amžių sandūros gyvenimui tokia didelė, jog dabartiniai rašytojai, siekdami greitos šlovės, tik ir terašą „altenbergišku“ stiliumi. Šiam nepelnytam, autoriaus nuomone, susižavėjimui antrinaš net ir nepalenkiamu, „nekorumpuotu“ laikomas Vienos literatūros kritikas Karlas Krausas, kuris bičiulio Altenbergo atžvilgiu staiga prarandąs plunksnos aštrumą ir kalbos dovaną... Galiausiai straipsnio autorius išreiškia viltį, kad Altenbergo, „oficialiai biurgerių ir kokečių pripažinto Vienos bohemičio“ kultas greitai laiku susilauks dramos kritikos (H e r i n g 1993, 145–146)¹. Panašiai su didžiu nepasitenkinimu ir Antonas Kuh visą to meto mažąją prozą kildina iš Peterio Altenbergo kūrybos (K u h 1981, 21). Daugumai tad Altenbergas tampa reprezentacine figūra „kavinės literatūros“, „žanro“, kurio apibūdinimas dar ir šiandien tyrinėtojams sukelia nemažai problemų.

Šios rūšies literatūros definicija nestokoja griežtas sąvokos ribas sprogdinančios metaforizacijos. Michaelis Rössneris siūlo pastarąjį terminą, kaip pirminį, „darbinį“ variantą, aiškiai suvokdamas, jog „žanru“ šio tipo literatūrinę produkciją galima vadinti tik sąlygiškai ir tik kalbant apie vadinamuosius kavinės literatus – „Jaunosios Vienos“ autorius iš *Griensteidlio* periodo ir autorius iš *Café Central* fazės: Alfredą Polgarą, Antoną Kuh, Peterį Altenbergą² (R ö s s n e r 1999, 10).

Jeigu preliminariai priimtume prielaidą, jog kavinės literatūrą lemia kavinė kaip „rašymo erdvė“ (R ö s s n e r 1999, 16³), viena iš pirmųjų kavinės literato (va-

¹ Emil Szittyta, „Schnorrer-Boheme im Café Central“, 141–147. Altenbergo kultas ima blėsti tuojau po jo mirties. Galiausiai po karo šis vienuolikos eskizų tomų autorius nebesukelia niekam jokių asociacijų. Ilgą laiką nevertai užmirštas, Altenbergas intensyviau imtas tyrinėti devinto dešimtmečio viduryje.

² Daugiau apie literatūrinės kavinės periodizaciją Vienoje žr. N a g l i u v i e n Ė 2012.

³ Šį terminą pasiūlo Michaelis Rössneris įvardiniame knygos apie *Literatūrinę kavinę ir kavinės literatus* straipsnyje „Das Kaffeehaus als Ort literarischer Produktion und Rezeption zwischen 1890 und 1950 in Europa und Lateinamerika“ (R ö s s n e r 1999).

dinamojo „centralisto“) apibrėžčių eseistinė forma galėtume laikyti Alfredo Polgario „Café Central teoriją“ („Theorie des Café Central“; P o l g a r 1984, 254–259). Čia sakoma:

„Egzistuoja rašytojų, kurie negali rašyti niekur kitur, tik *Café Central*, tik čia, tik dykinėjant, jiems padengiamas darbo stalas, tik čia jų glebus tingumas neša vaisių. <...> Egzistuoja poetų ar kitų darbininkų, kuriems tik *Café Central* ateina išganinga, pragyvenimui uždirbanti mintis, <...> tylenių, kurie tik *Centralyje* atranda savo ar skolinasi kitų kalbą“ (Ibid., 258).

Ir vėliau dauguma to meto rašytojų apibūdindavo kavinės literatą, kaip žmogų, kuris „savo poetinius kūrinius ar šiaip kokią rašliavą brandino tik kavinėse. Tik ši aplinka suteikė tam reikalingą nuotaiką ir inspiravo, ypač priešpiet“ (taip apie „pasitusių reporterių“ (< vok. ‚rasender Reporter‘) Egoną Erwiną Kischą rašo Walteris Michalitschke savo prisiminimuose; B i n d e r 2000, 245).

Į akis krinta ironiška šių apibūdinimų stilistika. Kavinės literatas buvo laikomas menkaverte literatūrinės scenos figūra, savotišku literatūriniu provincialu, „diletantu“⁴, autsaideriu, neturinčiu teisės pretenduoti į *poeto* vardą, mat poetas tradiciškai reiškė Dievo apdovanotą talentą, o talento, anot daugumos kavinės literatūros kritikų, kavinėse besilankantis literatas išties stokoja⁵. Paradoksalu, jog griežčiausiai smerkiantys, tokie kaip Karlas Krausas (str. „Demolirte Literatur“⁶) ar Eduardas Wenngrafas (esė „Kaffeehaus und Literatur“⁷), patys lankėsi ir dirbo kavinėse.

Atsiliepiamuose buvo teigiama, kad tik talentingam rašytojui nereikia jokios inspiracijos iš šalies. Jis nemedžioja afektų, jis nieieško įkvėpimo, jis neparazituoja kitų kūrėjų sąskaita, jis nešvaisto savo brangaus laiko kavinėse prie kortų stalo ar

⁴ Ši kavinės literato apibūdinimą itin išsamiai ėmėsi aptarti Egonas Friedellis knygoje, skirtoje moderniai poezijai, visų pirma, Altenbergo kūrybai (F r i e d e l l 1992, 132–137). Studijoje apverčiama diletantizmo sąvoka taip, jog ji tampa originalumo, netgi genialumo definicija. Čia sakoma, jog tik pradedančiam diletantui yra būdinga vitalinė energija, natūraliai atspindima jo kūryboje, tad diletantizmas iš esmės esąs itin kūrybingas. Diletantas kuriąs „visiškai nesąmoningai, iš savęs, tarsi medis, metantis vaisius“ (Ibid., 133). Jis tarsi nakviša nenustoja rašęs, nes rašymas jam susijęs ne su gebėjimu ar negebėjimu rašyti, o su vidine nesąmoninga būtinybe. Jam nebūdingas intelektualus žvilgsnis, tad jis rašas apie tai, ką tiesiogiai stebi, jis ne „produkuoja“, jis „kuria“, jo kūryba priskirtina ne „literatūrai“, o „poezijai“. Intelektualas, anot jo, niekada negalės sukurti kažko absoliučiai naujo, tik *diletantas*, koku jis laikė ir Altenbergą, sukelia perversmą moksle ir mene.

⁵ Iš Richardo Spechto prisiminimų sužinome, jog XIX a. pabaigoje *Café Griensteidl* besilankančių visuotinai pripažintų, „itin talentingais“, tikrais poetais laikomų kūrėjų gildija griežtai atsisakė spausdinti savo eilėraščius antologijoje šalia tokių „diletantų“ kaip Arthuras Schnitzleris, Hugo von Hofmannsthalis. Likimo ironija – šių „tikrų vokiečių poetų“, „Vienos lyrikos vilties“, tokių kaip Fritzas Lemmermayeris, Franzas Christelis, Hermannas Hango, Josephas Kitiras ir kiti, šiandien niekas jau ir nebeprisimena, o vadinamieji „diletantai“, „kavinės literatai“ ne tik išliko, bet ir pelnė pasaulinį pripažinimą („Aus jungen Jahren“, 95–105; V e i g l 1991, 98).

⁶ Žr. H e e r i n g 1993, 60–87.

⁷ Žr. *Die Wiener Moderne* 1981, 638–642.

dalyvaudamas tuščiose diskusijose, jis neapsijuokia nuolatinėse savęs pateikimo klounadose, o „kavinės literatams“, tarp jų ir Altenbergui, buvo priskiriami visi šie bruožai. Apie tai, kad tikra literatūrinė produkcija neįmanoma triukšmingoje, prirūkytoje kavinės terpėje, kad kavinė „yra dvasinio ištvirkimo mokykla“, kad ji „praryja mūsų inteligenciją, mūsų švietimą“, kad joje „palaidojamas literatūrinis gyvenimas“ (D i e W i e n e r M o d e r n e 1981, 641), galime išskaityti ne vieno kritiko darbuose.

Ir vis dėlto, nepaisant kavinės literatams prikišamo „tingumo“, „impotencijos“ ar „neveiknumo“, stebina šių autorių daugiausia publicistikoje išspausdintos literatūros kiekis. Štai Ulrike Lehner baigiamajame Antono Kuh rinktinės *Zeitgeist im Literaturcafé* straipsnyje⁸ sako, jog mitas, esą Kuh buvęs ne „rašytojas“ (< vok. ‚Schriftsteller‘), o kalbėtojas (< vok. ‚Sprechsteller‘⁹), yra gerokai perdėtas (šiuo metu, anot straipsnio autorės, jau suskaičiuota apie tūkstantis įvairių jo tekstų, spausdintų laikraščiuose ir žurnaluose). Panašiai galima kalbėti ir apie kitus kavinės rašytojus: Alfredas Polgaras dar savo gyvenimo metais buvo išleidęs 27 rinktinių raštų tomus, Altenbergas – vienuolika knygų, nors pradėjo savo kūrinis rašyti ir spausdinti ganėtinai vėlai. Lygiai taip pat vertu dėmesio literatūrinės produkcijos kiekiu pasižymėjo ir kiti kavinės literatai – Egonas Erwinas Kischas, Egonas Friedellis, ką jau kalbėti apie tuos rašytojus, kuriuos būtent kavinės erdvė palaiapsniui augino iš mažųjų literatūros žanrų autorių iki dramatikų ar romanistų: tarp jų paminėtini Karlas Krausas, Josephas Rothas, Heimito von Dodereris, Maxas Brodas, Franzas Werfelis, Friedrichas Torbergas ir kiti.

⁸ Ulrike Lehner, „Nachwort“, K u h 1985, 257–260.

⁹ Išsamiausią komentarą šiai laikysenai, kurią pirmasis įvardijo Egonas Friedellis, atrandame Friedricho Torbergo knygoje *Tante Jolesch oder der Untergang des Abendlandes in Anekdoten*: „Ta pravarde buvo apibūdinta visa šio gabaus, itin sumanaus, daugiau nei tiesiog juokingo naivuolio, aukščiausiu laipsniu dvasingo karštakošio silpnybė. Neaišku, ar ją sąlygojo disciplinos trūkumas, kaip bandė įtikinti gerai jį pažinoję, ar charakterio nebuvimas. Gal šis žmogus, kuriam vertai priskiriamas garbingas bohemičio titulas, buvo tinginys, kaip bohemičiui ir pridera, ir jo tingėjimas neleido išsiskleisti jo talentui, o gal viską lėmė jo kvestionuotinas (švelniai pasakius) elgesys su pinigais, kuriuos jis mieliau buvo linkęs užsidirbti meistriškai kaulydamas, nei meniškai rašydamas... Bet koku atveju, nekaltant apie kai kuriuos išimtinus atvejus, jam nepavykdavo prie kavinės stalo be jokio vargo liete besiliejančių solidų humorą bei pokštavimą perteikti spausdintine forma, juo labiau perteikti spausdintu žodžiu knygoje. Ir jeigu vis dėl to pabandydavo, spausdinti maži fejletonai ir skiltys, kuriuos jis rašydavo už itin didelius honorarus, neturėdavo nieko bendro su savo žodine forma, ir atvirkščiai, savo deramą kokybę vėl pasiekdavo tik ant pranešėjo podiumo. <...> Kuh galėjo nuostabiai improvizuoti, jo pranešimai ekspromtu, susilaukdavę neapsakomai didelės auditorijos, neturėjo sau lygių, netgi *ad hoc* suformuluo- tos sentencijos buvo taip persmelktos jo asmeninės charizmos, temperamento bei sąmojin- gumo, jog jų buvo neįmanoma vėliau perpasakoti, juo labiau perteikti spausdintu žodžiu“, T o r b e r g 2008, 249–250. Apie Kuh taip pat žr. Geza von Cziffra, „Anton Kuh, der Schnorrer-König“, H e r i n g 1993, 173–188; arba Franz Werfel, „Der letzte Kaffeehaus- literat“, *Ibid.*, 192–193.

Nuolat paliudijama „tiesa“, jog kavinėje dirbantys feljetonistai buvo „niekam tikę“ *rašytojai*, tačiau puikūs oratoriai, spontaniški kalbėtojai, galintys uždegti ir paskui save vesti minią, tarnavo kavinės erdvėje kuriamos artistinės saviinscenizacijos tikslui, kuris turėjo patvirtinti, esą kavinės literatai tik dėl autentiško „vidinio negebėjimo“ (kuris vėlgi buvo daugiau inscenuotas, nei vidujai pagrįstas¹⁰) kurti tradicines „romaines“ (omeny turima natūralistinė ir realistinė romano pakraipa, modernių poetų traktuojama kaip poezijos nuosmukis) formas išvengia beatodairiško, tuščio plepėjimo. Taip buvo pagrindžiama modernioji mišriųjų žanrų estetikos teorija, apimanti ir „autentiškos“ kalbos, vienu sakiniu, vienu žodžiu atspindinčios būties esmę, paieškas.

Tačiau negalima paneigti ir fakto, jog apskritojo stalo diskusijos ne visada buvo vaisingos, dažnai vedė kūrybinio akligatvio link arba neužrašytos tiesiog prapuldavo. Kartais pokalbiai nuklysdavo į banalybes, užstrigdavo tuščioje anekdoto¹¹ formoje ar laikinuose neprasmingų įvykių „šios dienos“ debatuose. Atskiri rašytojai neretai vengė savarankiškumo, laikėsi „nuolatinio stalo taisyklių“, dirbo prie tos pačios medžiagos, kaip ir kiti literatūrinio forumo dalyviai, kūrė variacijas tos pačios temos šešėlyje – apie vienas kito ribojimą, savarankiškumo stoką rašė ir Krausas savo „Sugriautoje literatūroje“ (H e e r i n g 1993, 60–90).

„Kavinės literatūros“ tyrinėtojai, tokie kaip Michaelis Rössneris, Andrea Portenkirchner ar Carina Trapper, pabrėžia, jog šį žanrą atspindi literatūrinė mažoji forma, tiesiogiai susijusi su kavinės erdvėje prie apvaliojo nuolatinio lankytojo stalo perskaitytu ir aptartu žodiniu pranešimu. Tokio teksto bruožai – „jo trumpumas, itin kondensuotas, įsimenantis vaizdavimas, oratoriškumas, aktualumas ir sąsaja su konkrečiu prie-tekstu“ (juo gali būti koks įvykis ar tiesiog kavinėje diskutuojama tema) (R ö s s n e r 1999, 59). Dialogiškumas, mainų charakteris, orientacija į publiką suteikė tokio pavidalo literatūrai gyvybingumą, intensyvumą. Buvo sudaromas įspūdis, tarsi tekstas gimtų spontaniškos diskusijos konkrečioje

¹⁰ Tokios saviinscenizacijos, bandant įtikinti suvokėją kūrybinio autoriaus „neigalumu“, tekstų trivialumu, neišbaigtumu, net „niekingumu“, nestokoja ir Kafkos dienoraščiai, laišakai bei kai kurie jo apsakymai, pavyzdžiui, „Bado menininkas“ arba „Dainininkė Jozefina arba pelių tauta“, arba „Medžiotojas Grakchas“. Visi šie apsakymai kilę tiesiogiai iš kavinės kultūros, su kuria Kafka buvo neatsiejamai susijęs tiek asmeniškai per santykį su Milena Jesenska, tiek per „Prahos ratelio“, kuriam vadovavo Maxas Brodas, veiklą.

¹¹ Friedrichas Torbergas anekdotą laiko autentiškiausiu kavinės kultūros žanru, visa jo prisiminimų knyga sudaryta iš anekdotų, surinktų literatūrinės kavinės erdvėje (T o r b e r g 2008, 114). Dauguma kavinės literatų idealizuoja anekdotą kaip „dvasinio pokštavimo“ formą, kaip „sportą, dvasinę gimnastiką“ (Milan Dumbrovic, „Diagnose des Literatencafés“, H e e r i n g 1993, 210). Tačiau dažnai pokštavimas virsdavo žeminančia pajuoka, nukreipta prieš kito stalo lankytojus bei kavinės keistuolius, atlikdavusius „atpirkimo ožio“ vaidmenį. Altenbergo vėlyvuosiuose tekstuose aptinkame sąmojingo gynimosi nuo panašių išpuolių segmentų (pvz., eskize „Nesvarbūs svarbūs įvykiai“ („Unwichtige wichtige Ereignisse“) iš *Vita Ipsa*). Sąmoju ir žodžių žaismu poetas bando apversti „beprotybės“ bei „diletantizmo“, kuo nuolat buvo kaltinamas, sąvokas.

grupėje metu¹². Tekstų oratoriškumą, Rössnerio teigimu, sustiprino teziškumas, sąmojingumas, oratorinio meno liekanos, kodiniai žodžiai ir neologizmai, tam tikras asociacijų tinklas, parodijuojantys elementai, taikomi kitoms kartais toje pačioje kavinėje staliuką rezervavusioms literatūrinėms grupėms, ypač toms, kurios buvo susijusios su tradicinėmis literatūrinėmis formomis (Ibid., 584). Nenuostabu, kad kalbai buvo skiriamas išskirtinis dėmesys, kalbos valdymas buvo suvokiamas kaip egzistencinė būtinybė, nes save oratoriškai pateikęs literatas galėjo tikėtis, kad bus pastebėtas, priimtas į nuolatinio lankytojo stalo „akademiją“ ir kolegų pasiūlytas spausdinti. Viešumas garantavo pragyvenimo šaltinį.

Pagrindinis tokio teksto tikslas – įvairiomis priemonėmis įeiti į dialoginį santykį su išmaniu, intelektualiu skaitytoju. Neretai „išmanumas“ ar „intelektualumas“ buvo sprendžiamas pagal tai, kaip skaitytojas geba iššifruoti įvairius teksto kodus, netikėtas asociacijas ar žodžių žaismą, kaip jis įvaldęs kalbą, kaip laisvai operuoja kreatyvinėmis kalbos žaidimo priemonėmis. Paprastai skaitytojas, neturintis santykio su tam tikro nuolatinio lankytojo stalo grupe, kurios centrą sudarydavo koks nors lyderis, dvasinis mentorius, tų šifrų neįstengdavo dekoduoti. Tad kavinės literatūrą Rössneris apibūdina kaip „žanrą“, palaikomą ir inspiruojamą pokalbio tam tikros siauros, itin griežtai apribotos literatūrinės grupės rėmuose, o ją vienija daugiau mažiau bendri estetiniai interesai (Ibid.). Kavinė tampa literatūrinės komunikacijos vieta. Stebėdami pasaulį „už lango“, autoriai rašė, diskutavo ir redagavo savo tekstus. Būtina tokios komunikacijos sąlyga – kūniška autoriaus (-ių) ir klausytojo (-ų) aktualybė, juslinės kavinės patirtys (tabako dūmai, silpna šviesa, kavos kvapas) ir ne-verbalinis minčių perteikimas (laikysena, gestikuliacija, mimika).

Kita vertus, sukoncentravus dėmesį į kavinę kaip topografinį vieneta, kuriame vyksta literatūrinė komunikacija, „kavinės literatūrą“ laikant kūrybine produkcija, 1) parašyta kavinėje, 2) tematiškai aktualizuojančia įvykius, pokalbius kavinėje ir aprašančia jos erdvę, 3) atsiradusią santykiyje su kavine, 4) komunikuojančią su kavinės lankytojais¹³ (taigi, sukoncentruojant dėmesį į kavinę kaip „rašymo erdvę“), galima neišvengti tam tikro paklydimo. Vadovaudamasis tuo, esą visi modernieji „Jaunosios Vienos“ ir jai prijaučiančių kūrėjų grupių tekstai yra gimę kavinėje, Viktoras Žmegačas teigia, kad šios literatūrinės produkcijos trumpumą, kondensuotumą ir fragmentiškumą lemia tas faktas, jog kavinėse buvo neįmanoma susikaupti didelėms epinėms drobėms, kurių pagrindas – siužetiškumas ir loginis teksto dalių susietumas, tolygus perėjimas (Ž m e g a č 1984, 269). Tad tekstų trumpumą ir fragmentiškumą, sekant šia logika, lemia tas faktas, jog literatai neretai buvo pertraukiami savo darbo metu arba nuolat į kavinę įžengiančių kolegų, arba diskusijų, kurios patraukdavo rašančiojo dėmesį. Fabulos stygių galėtume aiškinti tuo, jog

¹² Tekstai būdavo ne tik aptariami, bet ir atsižvelgiant į grupės reakciją čia pat redaguojami iki visiems grupės nariams priimtino varianto.

¹³ Šią sklaidą pasiūlo Alfredas Rathas straipsnyje „Berliner Kaffeehäuser“ (R ö s s n e r 1999, 119). Tada visus tuo metu parašytus kūrinius bent pagal vieną iš šių punktų būtų galima priskirti „kavinės literatūrai“.

kavinės literatūrai stigo elementaraus santykio su jį supančiu pasauliu¹⁴, todėl jis apsisprendžia savo prioritetais pasirinkti manifestaciją ir proklamaciją, vedančią suvokėją naujos estetikos link.

Tačiau ar neatsiranda čia pavojaus visą modernią *fin de siècle* literatūrą priskirti „kavinės literatūros“ tipui? Minėto pavojaus ypač neišvengia kitas kavinės literatūros tyrinėtojas Krzysztof Lipiński, nurodantis itin abstrakčius, sunkiai apibrėžiamus „žanro“ bruožus: „Pliuralumas, santykis su šios dienos įvykiais, sankcionuota netvarka (!), daugelio paradigmu konkurencingumas, eklektizmas, reliatyvumas, diferentiškumas (!), heterogeniškumas (!), tradicinės perspektyvos nugalejimas asmenine perspektyva, atomizacija (!), abstraktumas, fragmentiškumas, ironija, karnavališkumas, hibridiškumas, performatyvumas, aktualus dalyvavimas ir t. t.“ (L i p i ņ s k i 2000, 68). Mažai gelbsti ir antrasis sakiny, kiek konkrečiau paaiškinantis atskirus terminus, aptinkamus ir Rössnerio studijoje: „Būtent kavinės chaoso atrandame atvirumą ir daugiaperspektyvumą, spontaniškumą ir oratoriškumą, orientaciją į publiką, aktualumą, fragmentiškumą, intertekstualumą (asociacijas, žodžių žaismą, ironiją), karnavališkumą, santykį su dabartimi, kaip ir daugybės programų ir pažiūrų konkurenciją“ (Ibid.).

Tyrinėtojai Carina Trapper ir Wolfgang Bunzelis laikosi kiek kitokios pozicijos. Nors jie „kavinės literatūrą“ taip pat kritikuoja kaip žanrinį apibūdinimą, nepasiūlydami nieko kito mainais, ši sąvoka ir toliau lieka galioti kaip terminas – metafora. Svarbiausia klaida, jų nuomone, akcentuoti pirmąjį apibūdinimo segmentą, nes išties nėra skirtumo, ar tekstas buvo parašytas kavinėje, ar namie, prie rašomojo stalo. Čia taip pat buvo produkuojami tekstai, šiandien priskiriami „kavinės literatūrai“, jeigu jie prakalbindavo savo išsirinktą publiką per kodinius žodžius, asociacijas, sąmoningas provokacijas ir suponuodavo tos publikos reakcijas. O tokie kūriniai, kaip Arthuro Schnitzlerio „Mirtis“ (vok. „Das Sterben“), gimę kavinės erdveje, negali būti laikomi kavinės literatūra jau vien dėl apimties, ką jau kalbėti apie kitus, kavinės literatūrai prieštaraujančius bruožus, kaip, pvz., fabulos ir pasakojimo trečiuoju asmeniu.

Iškyla dar vienas klausimas. Kavinės literatūrą laikant „urbanine, ne gamtine idile“ (Andrea Portenkirchner), ar galima jai priskirti ir Altenbergo impresionistines landšaftines miniatiūras (joms taip pat būdingas tiek eseistinis charakteris, tiek kavinės literatūrai būdingas trumpumas), net jeigu jos ir gimsta betarpiškame santykiyje su kavinės erdve, kurią Altenbergas laikė kultūros nuopuolį reprezentuojančia, dirbtinės komunikacijos, paviršutinio santykio su daiktais vieta ir ją nuolat sąmoningai „sprogdino“ ekstatinėmis tikros natūros patirtimis, o vėliau tekstinėmis proklamacijomis, kurios jau tikrai gali būti priskiriamos kavinės literatūrai, aiškino tų miniatiūrų estetinius tikslus savo rato, taigi, savo nuolatinio stalo dalyviams ir klausytojams?

Be abejonės, ir Altenbergo kūryboje gausu tekstų, kuriuos nedvejodami galėtume priskirti „kavinės literatūrai“. Jie būdingi Altenbergo eskizams, apibūdinan-

¹⁴ Apie tai rašėme jau ir anksčiau str. „Romano žanro redukcija Peterio Altenbergo estetikoje“, žr. N a g l i u v i e n ė 2010.

tiems kavinę, kaip vietą, kurioje dirbama ir gyvenama¹⁵: „Taip aš tapau“ („So wurde ich“ iš rinkinio *Semmering*), „Nuolatiniai lankytojai“ („Stammgäste“ iš *Semmering*), „Kavinė“ („Das Kaffeehaus“ iš rinkinių *Vita Ipsa, Fechsung, Mein Lebensabend*), „Nuolatinio lankytojo stalas“ („Stammtisch“ iš rinkinių *Fechsung* ir *Vita Ipsa*), „Mano vardo stalo taisyklės“ („Die Regeln für meinen Stammtisch“ iš rinkinio *Märchen des Lebens*), „Naktinis baras“ („Nachtcafé“ iš *Was der Tg mir zuträgt*), „Pokalbis prie nuolatinio lankytojo stalo“ („Gespräch am Stammtische“, publikuotas rinkinyje *Vita Ipsa*) ir pan. Juose detalizuojamas kavinės gyvenimas, jos kontekstas, įtaka kavinės literatūros autoriams. Tokio žanro kūriniai atitinka ir formaliuosius kavinės literatūros kriterijus: čia naudojamas anekdotinis pasakojimo būdas, sąmojinga stilistika, vaizduojamas laiko atžvilgiu ribotas vyksmas, vedantis netikėtos, dažniausiai komiškos, atomazgos link ir yra orientuotas į publiką – daugiausia skirtas siauram „pašvęstųjų“ ratui, t. y. nuolatinio lankytojo stalo „mokiniam“ ir norintiems jais tapti.

Trapper ir Bunzelis teigia, jog kavinės literatūra apibūdina tiek asmenį, kuris rašo, tiek tematiką, tiek rašymo santykį su publicistika. Pastarasis žanro bruožas laikomas svarbiausiu, nes kavinės literatūra gimsta tiesioginiame santykiyje su žurnalistika, tekstų trumpumą sąlygoja vietos laikraštyje, skilties ribotumas. Žurnalizmo įtaka pasireiškia per medialaus santykio bruožus. Tad Bunzeliui „kavinės literatūra“ yra terminas, apibūdinantis „specifines literatūros, veikiamos didmiesčio kultūros ir spaudos, atsiradimo sąlygas“ (T r a p p e r 2009, 9).

Tipiška kavinės literato literatūrinės produkcijos forma buvo feljetonas¹⁶. Amžių sandūros Viena garsėjo feljetonine kūryba. Garsiausi to meto feljetonistai, rašę literatūriniai ir intelektualiai požiūriai itin aukštos kokybės fragmentus, priklausė arba „Jaunosios Vienos“ būreliui (garsiausias feljetonistas – Hugo von Hofmannsthalis), arba „centralistų“ ir „Herrenhofo“ flangui (Alfredas Polgaras, Karlas Krausas, Peteris Altenbergas, Franzas Blei'us, Robertas Musilis ir kiti). Köwer

¹⁵ Remdamiesi F. Kürnbergerio skirtimi, kurią šis įvedė dar devyniolikto šimtmečio viduryje, šiuos tekstus galėtume vadinti „feuilleton restauratus“ (liet. < „smuklės feljetonų“) vardu (K ö w e r 1987, 194).

¹⁶ Žodis *feljetonas* kildinamas iš prancūzų kalbos. Jį pirmąkart pavartojo ir kultūriniam Paryžiaus vartojimui pateikė Abbé Geoffroy, 1800 metais šalia „Debatų žurnalo“ („Journal des Débats“) išleisdamas papildomą lapą minėtu pavadinimu. Čia buvo išspausdinti visokie „lengvo turinio pokalbiai apie kasdienybę, dienos įvykius, teatrą ir literatūrą“ (K ö w e r 1987, 179). Köwer pateikia keletą feljetono apibūdinimų. Oskaras Maurus Fontana feljetonu vadina „literatūrinę formą, sklandančią aukso viduryje tarp reiklios esė ir dvasinio pokalbio, tarp švelnaus brandžios kultūros atspindėjimo ir provokuojančios dar tik atsirandančios kultūros kritikos, tarp satyros ir chronikos, tarp moralinio paveldo ir atvirumo pasauliui“ (Ibid., 184). Wilmontas Haacke kiek abstrakčiau feljetoną konotuoja kaip „švarios, pakylėtos, pretenzingos prozos fragmentą, kuriame poetinė patirtis, perteikiama literatūrine forma, susiejama su žurnalizmui būdingu trumpumu ir filosofine perspektyva, paneigiančia arba aiškinančia moralines kategorijas. Čia iškeliamas asmeninė nuomonė, tačiau ji ne susilpnina jautrą visuotinumui, bet pakylėja jį taip, jog kasdieniški dalykai harmoningai bei palaimingai susisieja su amžiniais būties klausimais“ (Ibid.).

tikina, kad visiems šiems autoriams yra būdinga kritiška „ironiškai pamokanti distancija“, akivaizdžiai atsiribojanti nuo tuometinio Vienos feljeto, panegiriškai šlovinančio Vieną ir vieniečius (K ö w e r 1987, 177–178). Kavinės literatai elgėsi kaip tik priešingai, Vieną konotuodami kaip kultūrinę pelkę, vengiančią atsinaujinimo, o vieniečius vadindami bukais miestelėnais, prisirišusiais prie mirusios tradicijos ir mirštančio miesto. Pretenzingas literatūrinis feljetonas siekė išsivaduoti nuo paviršutiniškumo, neatsakingo plepėjimo, žvilgsnį iš mažų dalykų perkeltiant į didžiuosius, asmeninius įspūdžius susiejant su visuotinėmis patirtimis, tačiau ne visiems autoriams tai pavyko, ką liudija ir gausūs tuometinės feljetoninės kūrybos komentarai¹⁷.

Portenkirchner teigimu, daugelyje feljetonų aptinkama kavinėse vykusių literatūrinių debatų medžiaga (R ö s s n e r 1999, 47)¹⁸. Dažniausiai tai buvo banalios temos, pilka kasdienybė. Kavinės literatūros tekstai aptaria aktualius dienos įvykius, kartais visiškai nereikšmingus. Labai dažnai feljetonistų tekstuose yra kalbama „apie nieką“, tačiau apvilkti žodžių žaismo, gausių asociacijų, metaforų ornamentuotėmis šie kelionės įspūdžiai, recenzijos, asmeniniai prisiminimai, gamtos stebėjimai iliuziškai suteikia tai banaliai realybei esencijos, ekstrakto pavidalą, tarsi būtų pasakyta kažkas itin gilaus¹⁹. Svarbiausia čia – greita, spontaniška, ir visų pirma – originali, subjektyvi reakcija, ne tik užkalbinanti, bet ir išmušanti suvokėją iš vėžių, jį provokuojanti. Paprastų kasdienių gyvenimo reiškinių stebėjimas ir jų pateikimas turėjo išsiskirti subjektyvia, įvairius tabu laužančia perspektyva, akivaizdžiai vengiant sąsajos su sociumu, pabrėžtinai be jokio politinio suinteresuotumo (žr. „Regeln für meinen Stammtisch“ iš *Märchen des Lebens*). Nuolat pabrėžiamas šių tekstų komentavimo charakteris, tarsi jie iškiltų kažkokio reiškinio, įvykio, diskusijos etc. paraštėse. Besiremiantys konkrečia tema, šie tekstai baigiasi aiškia, moraline, pamokoma, neretai sąmoju trykstančia refleksija, išvengiančia daugiaprasmybės. Tekstai iš pradžių būdavo publikuojami įvairiuose dienraščiuo-

¹⁷ Itin aršiai Vienos feljeto kalbinį ir formalųjį lengvabūdiškumą kritikavo Karlas Krausas savo „Fackel“, kritikos negailėjo ir Arthuras Schnitzleris, kuris savo laikų feljetonizmą laikė išdava tos dvasinės atmosferos, kuri buvo apėmusi jo laikų Vieną, stokojančią tikrų, autentiškų sielos patirčių (K ö w e r 1987, 182).

¹⁸ Köwer mano, kad vėlyvuosiuose Altenbergo kūriniuose gausu nuorodų, kurios leidžia manyti, jog minėtos temos buvo aptartos kavinės erdvėje. Eskizų formalusis skaidymas į kalbėtojo ir klausytojo – publikos dalis leidžia numatyti esminę literatūrinio forumo kavinėje struktūrą (K ö w e r 1987, 212).

¹⁹ Ernstas Wechsleris studijoje *Vienos feljetonas (Das Wiener Feuilleton, 1888)* teigia: „Tikrasis, vertingais sąmoju purlais trykštantis pramoginis feljetonas paneigia bet kokį išsamumą, bet kokias ambicijas į gilumą. Beveik neįmanoma išvengti pavojaus temą analizuoti per lengvabūdiškai, pernelyg paviršutiniškai, užtušuojuant dalyko rimtumą žaižaruojančiomis frazėmis. Juk nepriekaištingai formai, mirguliuojančiam žodžių žaidimui nereikia jokio turinio. O ir sugebėjimas iš nieko padaryti žybsintį, pasitenkinimo teikiančią muilo burbulą čia paverčiamas vertinamu ir puoselėjamu menu“ (cit. iš K ö w e r 1987, 177).

se arba kultūriniuose mėnraščiuose, o tik po to surenkami ir spausdinami rinktinėse knygoose.

Minėtiems turinio dalykams pasirenkamas ne tik feljetono žanras, bet ir kitos tradicinės literatūros formos, kaip esė, fragmentas, kelionės apybraiža, satyra, anekdotas, aforizmas; tačiau dėl reformatoriškų ambicijų jas pervadinant taip, jog išskyla žanrinio neapibrėžtumo, žanrų sintezės, kaip Lipińskis sako, „hibridizacijos“ tendencija, kartais suliejanti esė, feljetono, anekdotą, aforizmo ir miniatiūros formas į vieną sintetinį darinį. Ypač tai akivaizdu vėlyvosiose Altenbergo rinktinėse (pradedant *Prodromos*), itin paveiktose publicistikos. Tiek tekstuose, pasižyminčiuose grynų stebėjimu, tiek fragmentuose, kuriuose aptinkamas siužetinis pagrindas ar fabulos fragmentai²⁰, Altenbergas neretai atsisako teminių pavadinimų, vyravusių pirmuosiuose rinkiniuose *Kaip aš matau* arba *Ką man atneša ši diena* ir savo kūrinius įvardija žanriniais apibūdinimais. Galiausiai vis dažniau pasitaiko tendencija tuo pačiu „žanrinio“ pavadinimu įvardyti skirtingus kūrinius. Taip pasiekiamas afektas, tarsi būtų (makrokosmosą) atspindėtų daugybė subjektyvistinės žiūros fragmentų, skaidulų (mikropasauliai).

Žanrinė konotacija, ankstyvąją Altenbergo kūrybą lyginant su vėliau publikuotais kūriniiais, taip pat keičiasi: stebėjimą, komentavimą trečiuoju asmeniu keičia vis labiau individualizuotas estetinis požiūris per autorizuoto „Aš“ prizmę. Eskiuzuose pagausėja asmeninio pobūdžio nuorodų, autobiografinių elementų.

Pirmuosiuose rinkiniuose Altenbergas savo kūriniams vartoja poezijos (< vok. „Dichtung“), eskizo (< vok. „Skizze“), ekstrakto (< vok. „Extrakt“) sąvokas, gana išsamiai paaiškina jų estetinius principus: poezija be ją varžančio rimo ir ritmo „korseto“, eskizai, arba kitaip ekstraktai, privalo kondensuota forma, tarsi buljonas „Liebigo kolboje“ (iš „Selbstbiographie“ rinkinyje *Was der Tag mir zuträgt*) pateikti gyvenimo esmę²¹. Vėlyvojoje kūryboje teksto redukcijos intencijos sustiprėja ir Altenbergas sukondensuoja savo „ekstraktus“ iki „labai mažų dalykėlių“ („Ganz kleine Sachen“ iš *Was der Tag mir zuträgt*), „komplimentų“ („Ideal-Komplimente“ iš rinkinio *Mein Lebensabend*) „užrašo atviruke“ („Texte auf Ansichtskarten“, rinkinyje *Neues Altes* arba „Semmering Photogravüren“ rinkinyje *Semmering*), „išsiskaidymų, išsibarstymų“ („Zersplitterung“ – *Mein Lebensabend*), „minties“ (< vok. „Gedanken“, įvairiuose rinkiniuose), „minties nuolaužos“ (< vok. „Gedankensplitter“, įvairiuose rinkiniuose), „nuolaužos, nuoskilos“ (< vok. „Splitter“, itin mėgstamas teksto žanrinis apibūdinimas, tam tikrais (10–20 puslapių) intervalais pasikartojantys rinkinyje *Fechung* ir tarytum iš inercijos dar ir *Nachfechung*)

²⁰ Čia remiamės Köwer knygoje aktualizuotais dviem feljetoninės Altenbergo kūrybos, priartėjančios prie to, kas galėtų būti vadinama „kavinės literatūra“, tipais (išsamiau žr. K ö w e r 1987, 191–209). Stebėjimo charakteriu pasižyminčiuose fragmentuose aptiksime laiško ar dienoraščio forma parašytus tekstus, teatro, šokio bei literatūros kūrinių „recenzijas“ bei tekstus, kuriuos Altenbergas tiesiog vadina *plepėjimu*, *plepalais*, *dialogu*. Kūriniai su fabulos fragmentais gali pasižymėti „sceniniu“ charakteriu („Fünf Minuten Szenen“), apibūdinami kaip „pasakos“, „legenda“, „baladė“, „pranešimas“ arba „parabolė“.

²¹ Plačiau apie tai žr. N a g l i u v i e n ė 2010.

arba net „to, ko net negalima pavadinti minties nuolauža“ („Noch nicht einmal Splitter von Gedanken“ rinkinyje *Semmering*). Visi šie žanriniai apibūdinimai nebūtinai taikomi aforizmams, kartais jie sieja tekstus, kurių žanrinės konotacijos atsiskleidžia tik pačiame tekste. Tokiu būdu pavadinimas klaidina suvokėją arba nuvilia formaliuosius jo lūkesčius.

Gyvenimo pabaigoje sustiprėja tendencija vartoti autobiografinius žanrus: prisiminimus („Erinnerungen“ iš rinkinio *Vita Ipsa*), išpažintis („Bekanntnisse“ iš rinkinio *Fechsung*), prisipažinimus, autogramas („Geständnis“, „Autogramme“ iš *Fechsung*), įvairius žanrinius apibūdinimus, išreiškiančius dekadentišką mirties ilgėsį – testamentus („Mein Testament“), savikritiką („Selbstanzeige“), nekrologus („Nekrolog“), elegiją („Elegie“) (visi iš *Vita Ipsa*) ir t. t.

Įvairūs tokio tipo „apsinuoginimai“, sąmoningai naudojant ironiškai satyrišką stilių, iš esmės būdingi ir kitiems „kavinės literatūros“ autoriams. Svarbiausia čia – ne analitinė objektyvi ironiška žiūra, bet karnavališkai konotuota subjektyvi perspektyva: jos tikslas – užklupti suvokėją, nuvilti analitinės jo ambicijas ir „objektyvaus“ požiūrio taško paieškas, apverčiant karnavalinio subjekto vertes: tai, kas suvokiama, kaip geidžiama vertybė, yra pažeminama, ir atvirkščiai, tai, kas tradicinėje moralės ir estetikos sampratoje konotuojama kaip blogis, staiga iš subjektyvaus kalbėtojo požiūrio taško žiūrint virsta dorybe. Kaip pavyzdį galime paminėti ir Altenbergo eskizus, tema pasirinkusius prostituciją: „Naktinis baras“ („Nachtcafé“), „Primityvioji“ („Die Primitive“) ir pan. Tiesa, jie stokoja kavinės literatūrai būdingo sąmojingumo, yra perskrosti ditirambiško, nyčiško patoso.

Tradiciskai kavinės literatūrai priskiriami žanrai, tiesiogiai susiję su kultūriniais Vienos gyvenimo įvykiais. Jų pobūdį taip pat sąlygoja sąsaja su žurnalizmu, tikslas tekstus spausdinti dienraščiuose, nušviečiančiuose aktualius kultūros reiškinius bei įvykius. Tokiais gali tapti tarptautinės ir vietinės reikšmės parodos: secesijos paroda Vienoje („Essay, Versuch“ iš rinkinio *Was der Tag mir zuträgt*), iš Amerikos Praterijoje gastroliuojantis Buffalo Billo cirkas („Bei Buffalo Bill“, iš *Märchen des Lebens*), Richardo Wagnerio operos inscenizacija („Der ‚Fliegende Holländer‘“ bei „Tristan und Isolde“ abu iš *Ashantee*) ir pan. Altenbergas dažnai renkasi knygos arba teatro „recenziją“ (pavadinimas ‚Buchbesprechung‘ aptinkamas visuose Altenbergo rinkiniuose), atsako į leidėjo bei kritikų laiškus („Antwort an Egon Friedell“, iš *Mein Lebensabend*), rašo dedikacijas („Widmung“, *Mein Lebensabend*), anonsus („Annonce“, iš *Semmering*) ir t. t.

Įdomu, jog, nepaisant itin akivaizdžios feljetoninės literatūros, žurnalizmo įtakos, Altenbergas visomis literatūrinės sugestijos priemonėmis priešinasi kritikų pastangoms jį susieti su publicistiniais žanrais, mat žurnalistas, jo nuomone, aiškindamas ir apibrėždamas vaizduojamą medžiagą, „sugriauna prigimtį“ („Vita Ipsa. Das Leben selbst!“ iš rinkinio *Märchen des Lebens*). Tekste „Bandyamas parašyti esė“ („Essay, Versuch“) tekstus įrėminančiame pašnekesyje su dienraščio redaktoriumi P. A. pasivadinęs kalbėtojas demonstruoja savo nesugebėjimą rašyti objektyviu žurnalistiniu stiliumi, impotenciją „sukurpti“ tekstus pagal publicistinių žanrų – esė, filosofinė esė, knygos recenzija, teatro kritika – formas, nes juk beribės poeto

dvasios į skiltį nesutalpinsi. Taip karnavalizuotas poeto neišgalumas rašyti spaudai virsta dorybe, žurnalistinis diletantizmas – tikro poeto vertybe.

Altenbergo pastangos nubrėžti griežtą ribą tarp „poezijos“ ir elementaraus „reportažo“ akivaizdžios ir esė „Reporteris ir poetas“ („Reporter und Dichter“). Neatsitiktinai pirmąkart tekstas buvo išspausdintas secesijos mėnraštyje *Jugend*, kuriame kaip tik ir vyko panašaus pobūdžio debatai (perspausdintas antrame *Wie ich es sehe* leidime). Kūrinio pretekstas – kažkoks mažiau reikšmingas spektaklis Vienos Dvaro teatre. Altenbergas iš viso reportažo „iškerpa“ nedidelį fragmentą, kuriam galiausiai parašo poetinį komentarą. Vienas žurnalisto sakinytis išplečiamas iki dviejų puslapių apimties ložėje sėdinčių princesių „sielos protokolo“, pasakotojo kalba patosiška, emocionali. Panašiai atsitinka ir su kitais Altenbergo tekstais, kuriuose bent jau iš pažiūros turėtų būti aptartas pavadinime minimas kūrinys ar kultūrinis reiškinys. Tačiau „recenzija“, „aptarimą“ aptiksime tik itin retais atvejais ir vis tiek objektyvia recenzija jų pavadinti negalėsime (žr. „Knygos recenzija“ („Buchbesprechung“) iš *Prodromos*²²). Nes kiekvienas pretekstas Altenbergui tampa prielaida skleistis poetiniam jo mokymui, estetinėms pažiūroms arba tiesiogiai mokant ir aiškinant pagrindines to mokymo tiesas, arba netiesiogiai naudojant pramoginius sąmojingo, neretai ir feljetoninio pasakojimo elementus, nušviečiančius įvykį (žr. eskizą „Nesvarbūs svarbūs įvykiai“ („Unwichtige wichtige Ereignisse“) iš *Vita Ipsa*²³).

Kaip ir Karlas Krausas, Altenbergas tokiais tekstais kritikuoja „literatūros išsigimimą iki žurnalistikos“, diskusijos, be jokios abejonės, vyko ir literatūrinėse kavinėse prie Altenbergo ir Krauso vardo stalų. Paradoksalu, jog šis „literatūros nuopuolis“ Amžių sandūros kultūroje ir buvo denuncijuojamas kaip menkavertė kavinės literatūra, su kuria kovojo beveik visi to meto bent kokio pripažinimo sulaukę rašytojai, tarp jų ir kavinės literatais pravardžiuojami Altenbergas bei Krausas.

Kiek sudėtingiau kavinės literatūros grupei priskirti Altenbergo tekstus, kurie apibūdinami *impresionistinės miniatiūros* terminu. Šių nedidelių, dažniausiai vos kelių puslapių apimties ir mažiau tekstų centre – išpūdis, primenantis prancūzų impresionistų drobes. Akcentuojamos spalvos, formos be kontūrų, užgožiančios, neretai ir „ištrinančios“ asmenį charakterizuojančias detales, visiškai atsisakoma vertinimo, vartojama „nuščiuvimo“ technika, keistomis grafinėmis linijomis, sunkiai paaiškinama brūkšnelių, taškų bei retorinių ženklų sistema, demonstruojanti būties ištiktį suponuojančias, kalbos priemonių ribotumą, jos pralaimėjimą prieš neįprastas, ekstatines patirtis akcentuojančias pauzes, kuriomis sėte nusėti ankstyvieji Altenbergo ekstraktai, tuštumos lakūnomis pertraukiantys, kapojantys tai, kas turėtų būti apibrėžta, kaip teksto pasakojamasis lygmuo. Visa tai pateikiama tarsi filmui ar filmo kadrai artima paveikslų eilė, „taigi transponuojama į stebėjimo iš šalies laikyseną“ (K ö w e r 1987, 206). Nuo vėlyvųjų feljetoninių eskizų jie skiriasi savo pabaiga: ankstyvosiose miniatiūrose ji atvira, išsilieja į daugybę galimų perspektyvų, yra daugiaprasmė, nes nutylėta. Tematiškai šie tekstai aktualizuoja

²² Eskizas išsamiai aptartas K ö w e r 1987, 196–201.

²³ Žr. K ö w e r 1987, 203–209.

vieniečių kasdienybės patirtis Vienoje ir kurortinėse Austrijos Habsburgų monarchijos vietose. Atsiremami į gana nereikšmingus vietinės reikšmės įvykius, jie vaizduoja vidines vaiko, moters ir poeto sielos patirtis²⁴.

Fragmentiniai eskizai, tokie, kokius kūrė Altenbergas ir kurie dar ir šiandien yra laikomi jo kūrybos perlais, – tai tarsi gyvenimo nyčiška prasme skaidulos, kurioje atsispindi arba pats gyvenimas, arba jo idėja. Tokių tekstų pilna pirmuosiuose eskizų rinkiniuose, ypač *Kaip aš matau*. Jie buvo kuriami ir be kavinės įtakos, kartais peraugdavo ir į eilėraščių proza²⁵. Fabulos ir pasakojimo buvo atsisakoma vienintelio, autentiško išpūdzio, prasmę suteikiančios, tradicines miesčionio vertes – santuoką, profesiją, kapitalo kaupimą – perskrodžiančios ir kvestionuojančios patirties vardan²⁶. Fragmentiškumą, skaidumą galėjo sąlygoti ne tiek kavinės, o tiesiog apskritai didmiesčio patirtis, menų, filmo, fotografijos įtaka. Kita vertus, visi kultūriniai įvykiai, tiek verti dėmesio, tiek gana nereikšmingi, buvo aptariami literatūrinės kavinės erdvėje. Tad galime drąsiai teigti, kad Altenbergo miniatiūros visos be išimties buvo paveiktos literatūrinio kavinės forumo, nors ne visos žanriiniu požiūriu atspindėjo tuos formaliuosius reikalavimus, kurie šiandien priskiriami „kavinės literatūrai“, kaip žanrui.

Kavinės literatūrai galėtume priskirti tas Altenbergo miniatiūras, kurios temai atskleisti pasirenka kavinės erdvę su jos gyventojais, kelneriais, nuolatiniais lankytojais ir keistomis, juokingomis istorijomis bei įreikšmina nuolatinio kavinės lankytojo žvilgsnį (stebėjimą (< vok. „sehen“)), nukreiptą į kitus lankytojus bei

²⁴ Išėities taškas čia ne kultūrinis įvykis, kaip, pavyzdžiui, dirbtinės Venecijos sukūrimas Vienos Prateryje 1895 metais („Venecija Vienoje“ – „Venedig in Wien“ iš rinkinio *Wie ich es sehe*, ciklas „Frau Bankdirektor von H.“), bet ištiesą pasaulį atveriantis jaunos moters vidinis gyvenimas. Detalės, kiek nušviečiančios pasilinksminimo parko atrakcijas, pasirodo tekste tik tarp kitko, tik tiek, kiek jų reikia muzikaliam, jautriam moters sielai atskleisti. Ankstyvuosiuose rinkiniuose Altenbergo feljetoninę (nors literatūriškumo bruožų ir neprarandančią, tačiau kartu publicistinio išsamumo siekiančią) kavinės literatūros produkciją demonstratyviai „nugali“ poezija. Dar vienas akivaizdus to pavyzdys – „Vietinė kronika“ („Lokale Kronik“ iš *Was der Tag mir zuträgt*). Pranešimas laikraštyje, kuriuo čia remiamasi, eliminuojamas lyrine proza su visomis impresionistinei miniatiūrai būdingomis vaizdavimo priemonėmis.

²⁵ Kita vertus, eilėraščių proza nėra garantas, jog tekstas negali būti priskirtinas „kavinės literatūrai“. Plg., pvz., „Kavinė“ („Das Kaffeehaus“, *Vita Ipsa*).

²⁶ Anot Ratho, pasakojimo stygių sąlygojo *spleeno* patirtis artėjant I pasauliniam karui – trūksta siužeto, nes išties nėra apie ką pasakoti. Taip pat ir mažojoje feljetoninėje pozijoje akcentuojamas nuobodulys, sustojusio laiko pajauta bei gramzdinančios pelkės, kitur, inferno, šešėlių karalystės atmosfera, ilgimasi sprogdinančio intensyvumo (R o s s n e r 1999, 126). Altenbergo vėlyvojoje prozoje ši nuotaika įveiksinama apnuoginamos depresijos, neveiksnumo, nuovargio protokolais („Depression“ iš rinkinio „Der Nachlass“ arba „Stunden der schlaflosen Nacht“ iš „Mein Lebensabend“), taip pat nervinių negalavimų („Sanatorium für Nervenranke“ iš „Bilderbögen des kleinen Lebens“ arba „Sanatorium für Nervenranke“ iš „Semmering“, „Zyklus Venedig“, „Heilmittel“ iš „Neues Altes“ ir pan.) aprašais.

neriekšmingus pokalbius ir įvykius paverčiantį itin vertingomis gyvenimo ir sielos transparencijomis (kaip, pavyzdžiui, „Idylle“ iš „Don Juano“ ciklo, „Café Chantant“, „Ein schweres Herz“ – visi iš rinkinio *Was der Tag mir zuträgt*). Šiai grupei priskirtume ir tekstus, kuriuose verbalizuojamos tabu temos, vėlgį susijusios su kavinės kultūros fenomenu: tokioms biurgeriško pasaulio atmetamoms vertybėms, kaip parazituojantis gyvenimo būdas, elgetavimas, prostitucija, skiriamas ypatingas dėmesys, o miesčioniškos vertybės – šeima, santuoka, profesija, namų buhalterijos ir giminės pratęsimo intencijos – atmetamos kaip šleikštulį sukeliančios neautentiško gyvenimo sferos. Vertybės tampa reliatyvios, apverčiamos aukštyn kojomis sąmoju bei pokštu, žaidybiniais elementais įrodomas tradicinių moralės nuostatų neveiknumas.

Vėlyvosiose Altenbergo knygose po 1912 metų taip pat, beje, pasitaiko žanrinių apibūdinimų, priskirtinų impresionistinės miniatiūros žanrui: įvykis („Ereignis“), patirtis („Erlebnis“, „Meine Erfahrungen“), stebėjimas („Betrachtung“), pažinimas („Erkenntnis“) – visi iš *Semmering*; nuotaika („Stimmung“), prisiminimas („Erinnerung“), impresija („Impression“) – iš *Vita Ipsa*. Šie pavadinimai kartojami ir kituose rinkiniuose (*Mein Lebensabend*, *Fechsung*, *Nachfechung*).

Kita vertus, vien pavadinimais, nusakančiais žanrą, pasikliauti negalima, nes dažniausiai tai, kas įvardijama konkrečiu žanriniu apibūdinimu, stokoja tam žanrui būdingų požymių. Tai, kas įvardijama, kaip, pvz., „daina“ („patirtis“, „laiškas“ ir t. t.), galiausiai pasirodo besanti esė arba feljetonas, platforma, ant kurios poetas manifestatorius stato savo estetinių pažiūrų „rūmą“, suponuodamas ir tam tikrą publiką, į kurią tekste kreipiamasi. Neretai pavadinimą atspindintys „žanrai“ (pavyzdžiui, „laiškas“, „dienoraščio fragmentas“) ir čia tėra „pre-tekstas“, o teksto, gimstančio „po juo“, turinys galėtų būti konotuojamas kaip to pre-teksto komentaras. Toks žanrinis neapibrėžtumas būdingas ir kitiems Altenbergo kūriniais, tad itin svarbu kiekvieną iš jų žanriniu požiūriu nagrinėti atskirai. Dažnai išryškėja, jog tai, ką Altenbergas apibūdina vienu ar kitu žanru, gali būti priskirta „kavinės literatūrai“ pagal jau minėtas žanrines šio tipo savybes. Tačiau kartais tai padaryti yra labai sunku, nes šiuolaikinis skaitytojas stokoja to konteksto, kuriuo remiantis būtų galima diskursą priskirti kavinės erdvei. Dauguma pokalbių, ginčų, komiškų situacijų kavinės erdvėje buvo neužrašyti, jie galiojo tik kaip žodinis pranešimas, keliaujantis iš lūpų į lūpas, kol buvo gyvi diskusijoje dalyvavę recipientai. Šią lankūną išleistos buvusių kavinės literatų prisiminimų knygos (Torbergo, Dumbrovičiaus ir kitų) užpildo tik iš dalies.

Rössneris teigia, kad tekstų analizė pagal „kavinės literatūros“ konotaciją – itin didelis iššūkis tyrinėtojams, nes jo užduotis – išsiaiškinti minėtus kontekstus, kurie leistų suprasti šių trumpų pranešimų atsiradimo priežastis (Rössner 1999, 586). Tai galėtų padėti, anot jo, tik gausi archyvinė paraliteratūrinių šaltinių – laiškų, prisiminimų, anekdotų, dienoraščių – analizė. Anot mokslininko, nederėtų apsiriboti tyrinėjamo autoriaus autobiografiniais duomenimis, kuriančiais tam tikrą įvaizdį „mitą“, nes tai taip pat gali būti literatūrinis simuliakras. Reiktų dėmesį sutelkti ir ties tų autorių raštais, kurie priklauso tiek tam pačiam nuolatinio lankytojo

stalui, tiek priešišškai nusiteikusiam, nes visi tapdavo literatūrinės komunikacijos dalyviais ir dažnai tas pats „įvykis“ ar pokalbis kavinės erdvėje įvairių jo dalyvių buvo nušviečiamas labai skirtingai. Be šio konteksto, pasak Rössnerio, mes nesu-voksime, kokią žinią tekstas neša jo suvokėjui.

Literatūra

- A l t e n b e r g 1903 – Peter Altenberg, *Was der Tag mir zuträgt*, Berlin: Fischer Verlag.
- A l t e n b e r g 1909 – Peter Altenberg, *Bilderbögen des kleinen Lebens*, Berlin: Fischer Verlag.
- A l t e n b e r g 1913 – Peter Altenberg, *Semmering 1912*, Berlin: Fischer Verlag.
- A l t e n b e r g 1915 – Peter Altenberg, *Fechtsung*, Berlin: Fischer Verlag.
- A l t e n b e r g 1918 – Peter Altenberg, *Vita Ipsa*, Berlin: Fischer Verlag.
- A l t e n b e r g 1919 – Peter Altenberg, *Mein Lebensabend*, Berlin: Fischer Verlag.
- A l t e n b e r g 1987a – Peter Altenberg, *Expedition in den Alltag, Gesammelte Skizzen 1895–1898*, Wien: Löcker / Fischer Verlag.
- A l t e n b e r g 1987b – Peter Altenberg, *Extrakte des Lebens, Gesammelte Skizzen 1898–1919*, Wien: Löcker / Fischer Verlag.
- A l t e n b e r g 1924 – Peter Altenberg, *Märchen des Lebens*, Berlin: Fischer Verlag.
- B i n d e r 2000 – Hartmut Binder, *Wo Kafka und seine Freunde zu Gast waren*, Furth im Wald: Vitalis Verlag.
- D i e W i e n e r M o d e r n e 1981 – *Die Wiener Moderne* (Hrsg. von Gotthart Wun-berg und Johannes J. Braakenburg), Stuttgart: Philipp Reclam Jun.
- F r i e d e l l 1992 – Egon Friedell, *Ecce Poeta*, Zürich: Diogenes Verlag.
- H e e r i n g 1993 – Kurt-Jürgen Heering (Hrsg. von), *Das Wiener Kaffeehaus*, Frankfurt am Main, Leipzig: Insel Taschenbuch Verlag.
- K ö w e r 1987 – Irene Köwer, *Peter Altenberg als Autor der literarischen Kleinform*, Frankfurt am Main–Bern–New York–Paris: Peter Lang Verlag.
- K u h 1985 – Anton Kuh, *Zeitgeist in Literaturcafé*, Wien: Löcker Verlag.
- L i p i ŋ s k i 2000 – Krzysztof Lipiński, „Das literarische Kaffeehaus als Schauplatz modernistischer und antimodernistischer Spielereien“, *Auf der Suche nach Kakanien. Lite-rarische Streifzüge durch die versunkene Welt*, St. Ingbert: Röhrig Universitätsverlag, 61–73.
- N a g l i u v i e n ė 2009 – Juldita Nagliuvienė, „Veidas, vardas ir kaukė: identiteto krizė dekadentinėje P. Altenbergo savivokoje“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, t. 8, 222–240.
- N a g l i u v i e n ė 2010 – Juldita Nagliuvienė, „Romano žanro redukcija Peterio Alten-bergo estetikoje“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, Šiauliai: VšĮ Šiaulių uni-versiteto leidykla, t. 11, 19–39.
- N a g l i u v i e n ė 2012 – Juldita Nagliuvienė, „Literatūrinės kavinės fenomenas *fin de siècle* Vienoje. Istorinis aspektas“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, t. 15, 29–47.
- P o l g a r 1984 – Alfred Polgar, „Literatur“, *Alfred Polgar, Kleine Schriften*, Band 4, Rein-beck bei Hamburg: Rowohlt Verlag.
- R ö s s n e r 1999 – Michael Rössner (Hrsg. von), *Literarische Kaffeehäuser. Kaffeehaus-literaten*, Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag.

- Torberg 2008 – Friedrich Torberg, *Tante Jolesch oder der Untergang des Abendlandes in Anekdoten und Die Erben der Tante Jolesch*, Doppelband, München: Langen Müller Verlag.
- Trapper 2009 – Carina Trapper, „*Stätte des Schreibens oder der Inszenierung*“. *Das literarische Kaffeehaus zwischen Sein und Schein*, [prieiga internete: <http://othes.univie.ac.at/5105/1/2009-05-30_0304158.pdf>, žiūrėta 2012-03-08].
- Veigl 1991 – Hans Veigl (Hrsg. von), *Wiener Kaffeehausliteratur*, Wien: Carl Hanser Verlag.
- Žmegač 1984 – Viktor Žmegač (Hrsg. von), *Geschichte der deutschen Literatur vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart II/2 (1848–1918)*, Königstein/ Ts.: Fischer Verlag.

Juldira Nagliuvienė

Peteris Altenbergas ir „kavinės literatūra“

S a n t r a u k a

Pagrindinės sąvokos: „kavinės literatūra“, ekstraktas, eskizas, Amžių sandūra, fin de siècle, feljetonas, aforizmas, anekdotas, eilėraščių proza, impresionistinė miniatiūra, karnavališkumas.

Peteris Altenbergas amžininkų buvo siejamas su žanru, kuris šiuolaikiniams tyrinėtojams kelia nemažai problemų dėl definicijos metaforiškumo bei ribų neapibrėžtumo. Straipsnyje nagrinėjamas klausimas, kas yra „kavinės literatūra“ ir koks Altenbergo santykis su šiuo sąlyginiu „žanru“, neretai klaidingai apibūdinamu, akcentuojant pirmąjį sąvokos segmentą, kaip vietą, kurioje gimė minėto tipo literatūra.

Aptariant „kavinės literatūros“ bruožus (santykį su publika, sąmojingumą bei anekdotišką charakterį, publicistikos įtaką, žanrų hibridizacijos tendencijas bei tematiškai biurgerių moralei priešingų nuostatų deklaravimą ir dažnai banalių Vienos ir vieniečių gyvenimo scenų vaizdavimą), būtina iškelti klausimą, ar visi Altenbergo kūriniai be išimties paklūsta šiai konotacijai. Analizės metu paaiškėja, jog mažiausiai šiai kategorijai galėtume priskirti ankstyvojo periodo kūrinius – impresionistines miniatiūras. Nors jų atsiradimas ir sąlygotas kavinės kultūros, jie sąmoningai išsivaduoja nuo „žurnalistinių“ žanrų, stebimą pasaulį paversdami „būties ekstraktu“, poezija.

Vėlyvoji Altenbergo kūryba, veikiama žurnalistikos, dažniau susiejama su „kavinės literatūra“. Ją lemia feljetoninis dėstymo būdas, pastangos reikšti mintis konkrečiai ir aiškiai, vengiant ankstyvojoje lyrinėje prozoje vyravusių poetinių tuštumos lakūnų ir modernios punktuacijos. Čia akcentuojama Altenbergo autorystė su labai aiškiai apibrėžtu, pažiūras dėstančiu „Aš“, nevengiančiu į tekstą įterpti personalijų, atskleidžiamų dažniausiai retrospektyvios žiūros forma, sustiprėja didaktinis primygtinumas, manifestacinis trumpų fragmentų charakteris ir kt.

Tačiau nors ši tekstų grupė yra sąlygojama kavinės kultūros, kaip pokalbių prie nuolatinio lankytojo stalo medžiaga, ji negali būti besąlygiškai vadinama „kavinės literatūra“. Čia reiktų atsižvelgti į kiekvieną eskizą atskirai. Kita vertus, remiantis archyviniais šaltiniais, kaip siūlo Michaelis Rössneris, – amžininkų „kavinės literatūra“, laiškais, dienoraščiais ir

prisiminimais – galima tik iš dalies atsekti kavinės įtaką įvairiems Altenbergo tekstams, nes dauguma tos medžiagos buvo neužrašyta, egzistavo tik verbaliniame prisiminimais besidalijančių recipientų lygmenyje.

Idealiausiai nagrinėjamo žanro požymius realizuoja tie austrų rašytojo eskizai, kuriuose tiek tematiškai, tiek formos požiūriu susitinka problemiškas „kavinės kultūros“ laukas: juose kalbama apie kavinės „gyventojų“ interesus, jų santykį su kūryba ir pasauliu, topografiškai segmentuojama literatūrinė kavinės erdvė, aptariama jos narių hierarchija, charakterizuojami kartais užsukantys lankytojai bei kuriama savotiška mitologija, susijusi su nuolatiniiais lankytojais. Tokiais eskizais laikytume Altenbergo fragmentus: „Kavinė“, „Mano vardo stalo taisyklės“, „Nuolatinio lankytojo stalas“, „Taip aš gimiau“ ir kitus.

Juldirita Nagliuivienė

Peter Altenberg and “Coffee House Literature”

S u m m a r y

Keywords: “Coffee House Literature”, extract, sketch, turn of the century, fin de siècle, feuilleton, aphorism, joke, poem, prose, impressionistic miniature, carnivalism.

Peter Altenberg’s contemporaries have associated him with a genre causing quite a lot of problems to the modern researchers in terms of definition, metaphors, and in determination of its limits. The article deals with “Coffee House Literature”, with its meaning and with Altenberg’s relation to this relative “genre” which is often mistakenly described by emphasizing the first segment of the concept as the place where literature of the aforementioned type was born.

Within discussion of the features of “Coffee House Literature” (relation to the audience, wittiness and jocular character, journalistic influence, trends in genre hybridization, and declaration of attitudes thematically contradicting burghers’ morality as well as depiction of often trite scenes from the life of Vienna and Viennese), we must raise the issue, if all Altenberg’s works met this connotation without exception. The analysis revealed that works from the early period, i.e. impressionistic miniature, could be least attributable to this category. Although the origin thereof was determined by the coffee house culture, they deliberately got rid of “journalistic” genres turning the world being watched into an “extract of entity”, poetry.

The late creative work of Altenberg, being under the influence of journalism, is more often related to “Coffee House Literature”. It is conditioned by feuilleton-like enunciation method, efforts put to express thoughts in a specific and clear manner, avoiding poetic lacunas of emptiness and modern punctuation which prevailed in the early lyrical prose. Here we emphasize Altenberg’s authorship with a very clearly defined “I” expressing one’s attitudes, not avoiding insertion of personalities into the text, mostly revealed in the form of retrospective disclosure, didactic insistence, manifestation-like character of brief fragments, etc. get stronger.

However, even though this group of texts is conditioned by coffee house culture, as material collected during conversations over a regular customer's table, it cannot be unconditionally referred to as "Coffee House Literature". Here each sketch should be taken into account individually. On the other hand, based on archival sources, as suggested by Michael Rössner, the influence of coffee house on various texts by Altenberg can be partially traced back by means of letters, diaries, and memories of his contemporaries, "coffee house litterateurs", because the majority of this material had not been written down, and existed on the verbal level of recipients sharing their memories.

Those sketches by the Austrian writer, where the problem field of "coffee house culture" met both in respect of theme and form, fulfil the features of the genre under analysis in the most ideal manner: they speak about the interests of coffee house "residents", their relation to creation and the world, the space of a literary coffee house is segmented topographically, hierarchy of its residents is discussed, rarely stopping-by customers are characterized and a kind of mythology related to regular customers is created. Such fragments by Altenberg "das Kaffeehaus" ["Coffee House"], "Die Regeln für meinen Stammtisch" ["Rules over the Table under my Name"], "Stammtisch" ["Regular Customer's Table"], "So wurde ich" ["This is how I was Born"], etc. could be referred to as such sketches.

J u l d i t a N A G L I U V I E N Ė
Literatūros istorijos ir teorijos katedra
Šiaulių universitetas
P. Višinskio g. 38
LT-76352 Šiauliai
[juldita@gmail.com]